

BORBÉLY SZILÁRD

Utazatok a MÁV-val

Örkény István sikerének titka a politikai kurzusoktól független kelet-európai abszurd töretlen és elpusztíthatatlan jelenléte. A MÁV InterCity járatain Debrecen és Budapest - ahogy mondani szokták a vasutasok - viszonylatban, és nem között, kezdettől fogva rendszeresen közlekedve évről évre tapasztalom a színvonal feltartóztathatatlan, makacs süllyedését, amit abszurd módon egyúttal az árak hasonlóképpen feltartóztathatatlan és makacs emelkedése kísér. Az itt közlekedő IC-szerelvényekbe túl sok szék van besúfolva, az ülések kényelmetlenek, a szeméttároló az előtérben, a takarítás évről évre hiányosabb. A kosz lassan lerakódik, a plüssszuval az első osztályon is fénylik a fejszírtől, az ülések műanyag felületébe az évtizedes retek fekete erezetként ette bele magát. Aztán nyaranta a legnagyobb hőségben a kocsihűtő szerkezet menetrendszerűen meghibásodik, mert nem igazi légkondicionáló, és ilyenkor a vagonokban 35-40 Celsius-fok van. A csecsemők pedig Hajdúszoboszlóig ordítanak, ahogy a torkukon kifér. Ellenben ilyenkor a jegykezelőknek színüket se látni, az ablakokat pedig, mivel központi hűtés van, nem lehet kinyitni. Majd csak Szoboszlónál merészel felbukkanni az első kalauz, aki rutinosan elhárít minden felelősséget, majd kinyit egy férfikönyök méretű ablakot. De akkor az már maga a megváltás. A Debrecen-Nyíregyháza felé közlekedő kocsik állaga az eltelt tíz év alatt menthetetlenül leromlott, az évtizedes mocsoktól immár bűdösek, a vécék szaga orrfacsaró, a menetidő 221 km-re 2 óra 35 perc, amelyhez olyan tízpercenyi késés még rendre hozzáadható. Egy augusztus végi estén például tíz óra helyett hajnal egykor érkeztem vissza Debrecenbe, mert a pályafelújítást végző munkások lazán, csak úgy hevenyészve haránt a vágányon hagytak egy beépítetlen sínszálat. Aztán az este hétkor induló vonat, amely először ment végig aznap ezen a szakaszon, Nagykáta előtt annak rendje-módja szerint kisiklott. Amikor az IC-keket a kilencvenes évek közepén bevezették a menetrendbe, úgy tűnt, hogy az Európához való közeledés jegyében helyezték őket üzembe. A valóság azonban egészen másként alakult, hiszen ennek a szolgáltatásnak vajmi kevés köze van a Nyugat-Európában közlekedő hasonló járatokhoz, na meg egyáltalán. A MÁV-nak eme csúciszolgáltatásával sem sikerült még utolérni a 80-as évek egyszerű gyorsvonatainak teljesítményét. De nem is ezt az abszurditást akartam most szóvá tenni.

Történt ugyanis, hogy a Károli Gáspár Egyetemen 2005. december 8-9-én Csokonai-konferenciát tartottak, amelyre előadóként hivatalos voltam. Ennek megfelelően december 6-án, két nappal az utazás előtt, menetjegyről gondoskodtam. Mivel Debrecenben élek, ezért elég gyakran kell a fővárosba utaznom, ezeket az utazásokat pedig jobbra a kötött pályás közlekedéssel eszközölöm, kellő gyakorlatra tettem szert az utazási jegyek beszerzésében. Ekkor, december 6-án is erre a rutinomra hagytakoztam, mint később látni fogják, meglehetősen botor módon. Úgy találtam a legmegfelelőbbnek, ha a reggel 6.45-kor induló járatral utazom, akkor úgy fél tíz tájt érkezem a Keleti pályaudvarra, így még időben érkezhetem meg a 10 órakor kezdődő konferencia megnyitójára. A program szerint jómagam délután háromkor kezdtem előadásom, és az előzetes menetrend szerint fél négyre végzek is. Ennek megfelelően jó esélyt láttam arra, hogy a délután öt órakor a Debrecenbe közlekedő menetrend szerinti járatral vissza is indulhatok. Ennek a tervemnek megfelelően eszközöltem is az utazással kapcsolatos szervezési feladatokat, és mint említettem, ezekben az ügyekben Mikulás napján eljárta, hogy aztán már csak az előadással kapcsolatos, mondjuk talán úgy, hogy szellemi teendőkre koncentrálhassak. Midőn elérkezett a december 8. napja, jókor reggel felébresztett - persze előzetes szándékkal egybehangzó módon - az erre a feladatra ágyam mellé készített mobiltelefonom. Majd ezt követően elvégeztem a szokásos, itt most nem részletezendő, hiszen az ügy szempontjából lényegtelennek tekinthető rutin cselekvéseket, és elsétáltam a

villamoshoz. Majd a vasútállomáson, kódszámomat átnyújtva, magamhoz vettem menet- és helyjegyeimet. Az utazás rendkívüli eseménytől mentesen zajlott le, a fűtés is rendben volt, a hűtésről pedig globálisan gondoskodott ezen a szélességi fokon a jótékony és nem kevésbé dicső természet.

Az IC-k esetében szokásos tíz perc körüli (de a jegyár visszatérítési kötelezettségének pénzügyi következményei miatt aggályosan tizenöt perc alatti) késéssel érkeztem a székesfővárosba. A Keleti pályaudvar a szokásos kulturálatlan, a maga után számos tekintetben kívánni valót hagyó állapotában fogadott, amelyen sajnos nem képes semmi sem változtatni, sem felújítás, sem fokozott rendőri jelenlét. A késés ellenére is sikerrel megérkeztem a Kálvin tér közelében fekvő Reviczky utcába. Majd a délutáni program rám eső részét is abszolváltam, megtartottam Csokonai életének és műveinek egy aprócska részletével foglalkozó előadásomat *A Lilla-szerelm mint szöveg* címmel. És természetesen tisztában vagyok vele, hogy sem a konferencia maga, sem szerény előadásom nem tekinthető nemzetgazdasági szempontból tekintve rentábilis kutatásnak, ilyen értelemben nyugodtan Debrecenben is maradhattam volna, mindazonáltal mégsem hallgathatom el, hogy a konferencia számos új és lényeges eredményt hozott mind a klasszikus magyar irodalomról való ismereteinket, mind a Csokonai-értelmezést illetően. Természetesen a tekintetben sincsenek illúzióim, hogy a gazdasági miniszter, vagy bármely felelős kormányzati tényező - az üzleti világ szereplőiről ugye most szót sem kell ejtenem - a Csokonai-kutatások általam és kollégáim által osztott létjogosultságát vélhetően erős fenntartásokkal fogadnák, és előadásomat is erős kételyekkel hallgatták volna. És akkor még eufemisztikusan fogalmaztam. Elég az hozzá, hogy épp elértem az öt óra öt perckor Debrecenbe induló IC-járatot. Öt óra két perckor, mikor a peronon a szerelvény mellett állva próbáltam a jegyen szereplő kocsis és helyjelölésre szolgáló számokat a valóságra vonatkoztatni, szembesültem azzal a szakmámból jól ismert értelmezéssel kapcsolatos problémával, mely a szöveg és a valóság kapcsolatát illeti, és arra döbbsentem rá, hogy a referencialitás ágas-bogas elméleti gondjai most az én életembe szólnak bele. Ugyanis azt kellett tapasztalnom, hogy az előre megszerzett jegyen található számok nem képesek megadni azt a lokális pozíciót, amely az én ülőhelyemé volna a Debrecen felé közlekedő menetrendszerű IC-járaton. Alaposabb filológiai kutatómunka - és az értelmezés itt most nem részletezendő bonyolult műveletei - után rájöttem, hogy a jegy, amelyet a kezemben tartok, egy félreértés eredménye. A ká és há fonémák, a zöngés-zöngétlen oppozíció és a kiejtés során gyakran zavart okozó részleges vagy teljes azonosulás jelensége okozhatta ezt a kellemetlenséget, ugyanis a tizenhétóraöt megtévesztően hasonlít a tizenkétóraöt hangsorra. Helyjegyem jobb felső sarkában ekkor vettem észre, amit eddig nem, mivel a picinyke betűk esetében a 12 és a 17 is igen közel esik egymáshoz, hogy az ott szereplő szám bizony nem 17.05, hanem valójában 12.05.

Az irodalmi szövegek értelmezése kapcsán oly sokszor szembesülünk azzal, hogy az értelmezés óhatatlanul és elkerülhetetlenül mindenkor egyúttal félreértés is, ám ezt a nemzetgazdaság más, stratégiai talán fontosabb szektoraiban dolgozó adófizető vagy - úri kedvüktől függően épp - adócsaló állampolgár társaim által aligha könnyen belátható, és mint az én kalauzum esete a későbbiekben szemléltetni is fogja, bizonyosan fenntartásokkal tudják csak osztani eme elméleti előfeltevést. A gyakorlati élet azonban ebből a felismerésből sarjadzik nap mint nap, még hozzá oly módon, hogy a félreértés válik - persze csakis és szigorúan reflektálatlan módon - az emberi cselekvést vezérlő maximává.

Ilyen helyzetbe még sohasem kerültem. Nem tudtam pontosan, mit is kell tennem. Abban bizonyos voltam, hogy a kedves és előzékeny jegyvizsgáló, mint az én Vergiliusom, fog majd kalauzolni a rejtélyek, szövevényes allegóriák és rejtélyes szimbólumok kusza világába. Abban is bizonyos voltam, hogy én ezzel az IC-vel kívántam utazni, és ennek érdekében már két nappal

korábban megtettem a szükséges lépéseket. És mivel az elmúlt tíz évben oly sokszor hallottam már különféle koszos peronokon állva, különféle IC-kre várva arról, hogy az IC-pótjegy, amelyet ugye kötelező megváltani, és én meg is váltottam, kivételes létező, mivel kettős természettel, vagy úgy is mondhatnánk lényeggel (vigyázni kell a szavakra, de ezt majd megtudakolom az én Vergiliusomtól, gondoltam akkor még), esetleg lényegiséggel bír, hiszen köztudottan magában foglalja még a helybiztosítást is. Tehát egyik természete szerint pótjegy, második természete szerint pedig helyjegyként is szolgál. A kettős lényeg szorosan összekapcsolódik, áthatja egymást, de nyilvánvalóan képes kettős lényegének megfelelően létezni is. Ebben a tudatban szálltam fel, hogy van pótdíjam, amit kifizettem, ám nincs ide szóló helyjegyem, mivel rajtam kívül álló erők, valamilyen rontás vagy delejezés folytán ebben zavart okoztak. Bár hogy mit jelent valójában az IC-pótjegy kettős természete, nem értettem, hiszen állójegyet eddig, tudtommal legalábbis, még nem árusítottak soha az IC-járatokra.

Történt tehát, hogy felszálltam az öt óra öt perckor induló menetrendszerű járatra. Mikor megérkezett a jegyvizsgáló, töredelmesen elébe tártam a helyeztet, a tiszta ész és a józan ítélőképesség mérlegére helyezve az esetemet, egyúttal - azt hiszem hangomban és viselkedésemben botor módon eleve bízva a megértés és a belátás racionális műveleteinek egyfajta antropológiai állandójában - annak evidencia voltát a priori kezeltem. És ez Magyarországon hiba volt, amint azt egyébként neves irodalmi művekből is tudhattam volna. De saját szakmám tapasztalataiból sem okultam, elkövettem az értelmezés tevékenységének alapvető hibáját, hogy nem a gyanakvás elvével közelítettem meg a másik értelmező tudat jelenlétét. Hiszen ami számomra evidencia, az más számára a gyanú melegágya. És így is történt. A jegyvizsgáló fikciónak minősítette az általam előadott narratívát arról, hogy bizonyára a fonémák szemantikai, vagyis jelentéstani megkülönböztető funkciójának homonim esete okozhatta a kommunikációs zavart, mely valahol a kommunikációs csatornába beszivárgott, és csak ekként történhetett az a kellemetlenség, hogy hiába kerestem a vonat indulása előtt, már majdnem megkönnyebbülten annak tudatától, mégiscsak sikerül családomhoz emberi időben visszajutnom a fővárostól csupán időben távoli lakóhelyemre, a megfelelő kocsit a székekkel. És ha emlékszik talán, a vágány elején épp tőle kérdeztem meg, hogy valóban ez a vonat megy-e Debrecenbe, mivel gyanúsán nem azok a kocsiszámok találhatóak az ajtókon. A jegykezelő, mint említettem, fikciónak tartotta az egész narratívámat, mellyel feltartottam, és ezzel hátráltattam munkája végzésében. Nem konstrukciónak nyilvánította tehát, ahogy hasonló esetekben, mint például néhány órával korábban a konferencián, kollégáim minősítették azokat a műveleteket, amelyeket Csokonai szerelmi narratíva-alakítási műveleteinek vizsgálata során magam alkalmaztam, bár ott valóban alkalmaztam fikcionálási technikákat is. Jelen esetben nem, csupán a beszédhangok fonémaként, vagyis jelentéskülönbséget generáló természetének szerepére gyanakodtam, és ezt osztottam meg azzal, kiben korábban még Vergiliusomat reméltem, miről mindösszesen persze a jegykezelőnek csupán annyit jegyeztem meg, hogy a MÁV egy másik alkalmazottja, amikor visszautazásom tervezett időpontját juttattam tudomására bizalmasan, nyilván félreértett, ami a hét és két szavak esetében, mint tudjuk ugye, néhanapján előfordul. Ámbátor ebben az esetben nem lett volna szabad előfordulnia, hiszen, épp ennek tudatában, magam külön is hangsúlyoztam, hogy délután öt, azaz inkább este öt órakor kívánok visszautazni, tetszik tudni, egy konferencián fogok részt venni, melynek témája Csokonai, fűztem még hozzá fontoskodva talán némiképp. A jegyvizsgáló azonban továbbra is kitartott amellest, hogy amit előadok, az merő fikció, egyszerűen lekéstem a tizenkét óra öt perces IC-t, és most ezzel a mesével akarok, szabálysértő módon, visszaélni mind a MÁV, mind az ő nagyszívűségével. Szavaiban rejlett szemrehányás, egy bujkáló vád, amelyet csak lassan fogtam föl, mivel még mindig azt hittem, hogy az evidenciák ereje oly nagy és a helyzet maga pedig olyannyira tiszta, hogy magyarázkodásra nem is lehet szükség, pusztán a tényállás nagy vonalakban történő, némiképp

felületes vázolója szükségeltetik, és mikor erre rányílt a szemem, vettem észre, hogy itt engem ez a jegyvizsgáló most hazugsággal vádol meg. A fikció és a hazugság pedig nagyon két különböző fogalom, mind morálisan, mind esztétikailag más megítélés alá esik. Ekkor mértem fel a helyzetet, amelyben vagyok, és lettem gyanakvó, hogy itt most, szemben eddigi előfeltevéseimmel, nem az utas és a jegyvizsgáló funkcionális beszédaktusáról van szó, vagyis két szerep és két nyelvhasználati mód cselekvésként is felfogható beszélgetéséről, egyfajta előre formált cseréről, hanem egy másik ember civil és nagyon is gyanakvó, sőt megvető viselkedéséről. Ekkor láttam meg, tizenöt év pedagógiai tapasztalatán élestedt szemmel, és negyven év félelemben töltött élet kiélesedett érzékével azt, amit Kertész Imre látott meg egy más helyzetben a vele szemben álló másik ember tekintetében, hogy nincs benne szeretet.

Mivel azonban szerettem volna megérteni végre a peronon tíz éven keresztül annyit hallgatott tanítását a hangosbemondónak az IC-pótjegy kettős természetéről, úgy véltem, különbségnek kell lennie a között az eset között, amikor valakinek van IC-pótjegye, amelyet még nem használt fel, és aközött, amikor - mint esetemben például a MÁV hibájából ráadásul - a járat nem stimmel adott napon belül. Mert amennyiben az IC-pótjegy kettős lényegű létező, akkor van egy olyan természete, amely minden IC-re érvényes, és van egy másik, amely egy bizonyos járat egy bizonyos kocsijának egy bizonyos helyére, vagyis egy adott pontra az IC-mátrixában. A szabálysértés miatt kirótt büntetés az IC-pótjegy második, vagyis kettes számú lényegének megsértésére vonatkozhat esetemben, és különbséget fog tenni ahhoz képest, amikor az utazni kívánó ember csupán menetjegy birtokában száll fel az IC-re. Egyszóval, ha van kezeletlen IC-pótjegyet, akármely IC-re érvényes kell legyen. Ahogy a menetjegy felhasználhatósága sincs járathoz, csupán távolság és az érvényesség időhatára által jelzett használathoz kötve. Tehát jogom van felszállni. Mégis, mint megtudtam, az én esetem és aközött, amikor a delikvensnek egyáltalán nincs IC-pótjegye, az égvilágon semmi, de semmi különbség nincs, mármint a kirótt pótlólagos bírság díjszabását illetően. Ezt pedig külön is jogsértő eljárásnak tartom, közöltem az én Toronyörömmel. Akit mindez nem hatott meg, nem mérlegelt, nem gondolkodott, felesleges akadékoskodásnak és szörszálhasogatásnak tartotta megjegyzésemet, és ment, hogy bezárja a kaput, még mielőtt be tudnék lépni rajta.

Ekkor újra összefoglaltam mondandóm lényegét, melyet a menet- és helyjeggyemmel is mint dokumentumokkal kívántam megerősíteni, miszerint én ma reggel indultam hét óra előtt Debrecenből, fél tízre érkeztem Budapestre, egy konferenciára, amelyen délután három és fél négy között tartottam előadást. Tehát az a lehetőség, amit ő, mármint a jegyvizsgáló többször kifejtett, hogy én a déli vonatra vettem jegyet, mint a jegyem is bizonyítja, majd azt lekéstem, és most ezzel az IC-vel kívánok utazni, amihez ezt a mesét használom fel, szóval ez eleve kizárható. Miért vásároltam volna jegyet a déli vonatra, amikor háromkor kezdődött a program szerint az előadásom? Erre azt válaszolta, hogy lehet, én azt az előadást meg sem tartottam, és az ötös vonattal akarok utazni. De miért ne tartottam volna meg, ha már felutaztam? Hát nem vagyok gyerek, negyvenéves elmúltam, láthatja, rendesen fel vagyok öltözve, tisztességesen meg vagyok borotválkozva, hajam tiszta, fogaim ápoltak, ruházatom tiszta, cipőmet reggel kibokszoltam, orromat rendszeresen zsebkendőbe fújom. Öltözködésem ugyan hagy kívánnivalót maga után, de ez csupán a közalkalmazotti tanári fizetésekre mint forráshiányra megy vissza. Arcom rendezett, értelmileg még beszámítható vagyok, nem fogyasztottam alkoholt, nincs visszataszító szájszagom. Egyszóval mi okom volna, hogy ilyen mesével álljak elő; és neki mi oka van arra, hogy kételkedjen szavaim hitelességében?

Ezeket nem mondtam persze, csupán gondoltam, nem értettem, hogy miért ragaszkodik ahhoz, hogy én lekéstem a déli vonatot. Válasza az volt, hogy helyszíni bírság, kétezer-háromszáz- valamennyi. Megnéztem a pénztárcám, mert megszoktam már, hogy akkor is fizetek, ha nekem

van igazam, de lelke békéje és a felesleges bosszúságtól való szabadulás miatt mint a bolondnak is, nekem is megéri. De csak ezeröttszáz forint készpénzem volt. Akkor ad csekket, és hatezer-nyolcszáz- valamennyi, mondta. Ez az összeg azonban több, mint amennyit lelke békéjéért megengedhetek kifizetni. Még egy utolsó kísérletet tettem, hogy értesse meg már, nem késztetem le a déli vonatot. Be tudom bizonyítani, kérdezte. Természetesen, hiszen háromkor volt az előadás, több tucat ember ült a teremben, megmutathatom a meghívót, amely elegendő bizonyíték kell legyen arra, hogy háromkor a Reviczky utcában voltam, és ha kívánja, az előadásom szövegét is bemutatom. Aztán ezek alapján mérlegelheti saját hatáskörben, hogy nem csálni akarok, csupán egyszerű malőr történt. Ez számára nem bizonyíték, én bizonyára lekéstem a vonatot, és neki az a dolga, hogy engem megsarcoljon. Fizethetek bírságot a helyszínen vagy utólag csekken. Közöltem, hogy jogtalanak tartom az eljárást, és nehezményezem, hogy az emberi belátás határain belül a számára adott információk alapján mégis kötelességének érzi a jegyzőkönyv felvételét, amivel felesleges és megalázó helyzetbe hoz engem. Miért nem néztem meg alaposan a jegyek átvételekor, hogy arra a járatra kaptam-e a jegyet, amelyre rendeltem. Innentől kezdve nem láttam értelmét tovább a társalgás fenntartásának, mivel nem volt benne szeretet; makacs és kicsinyes ellenszenv ült csak a tekintetében, amely nem tudom, hogy Csokonainak vagy nekem szólt, vagy a közalkalmazotti igazolványomnak, vagy a lényemből áradó nyugtalanító szabálytalanságnak, ami miatt, megszoktam már, hogy a legkülönbébb helyeken és a legkülönbébb helyzetekben szoktak az ilyesmit gyűlöelő emberek megalázni engem. E miatt a nem tudom mi miatt, amely a tizenegy hónapnyi, egyetem előtt letöltött katonaságból számomra tíz telt vécepucolással, csikkzedéssel, feletteseim cipőjének pucolásával, végeérhetetlen folyosómosással és konyhaszolgálatlaltal, és valami miatt minden tiszt, altiszt és tiszt kötelességének érezte, hogy lépten-nyomon ordítson velem, és hosszú, trágár kifejezésekkel tűzdelt szónoklatokban bizonygassa, hogy milyen alávaló, felesleges, kiirtásra váró nyomorult lény is vagyok én. Szóval beburkolóztam az akkoriban elsajátított önáthelyezésbe, aminek a segítségével megtanultam nem ott lenni, ahol vagyok.

Elkérte a személy igazolványomat, kitöltötte a nyomtatványt, aláírás végett átadta. Aláhúztam, hogy nem értek egyet az eljárással. De erre nem hívta fel a figyelmem, hogy van jogom nem egyetérteni. Ez a katonaságnál nem volt, és ennek megörültem, hogy itt most lehet nem egyetérteni is. Csalódottnak látszott, hogy ezt észrevettem és aláhúztam. Megkérdeztem, hogy ha én egyáltalán nem akarok fizetni, akkor hová kell mennem, ha tisztázni szeretném a helyzetet, hiszen a jegyeket telefonon rendeltem, és a beszélgetést, amint erre figyelmeztetnek, felveszik és megőrzik. Csalódottsága ekkor meg bosszúságba csapott át, és azt mondta, hogy ő csak Nyíregyházán tudja, hogy hova kell menni, mivel ott lakik. De én Debrecenben lakom, válaszoltam. Akkor menjek át Nyíregyházára, mondta, és ott intézzem el. De miért mennék át Nyíregyházára, ha Debrecenben lakom? Ő nem tudhatja, hogy én hol lakom, volt a lekezelő válasz. De hisz Debrecenbe utazom, és most írta fel a papírjára az állandó lakcímemet, ezek után talán érti, hogy miért nem Nyíregyházán kívánom ezt az ügyet elintézni. És valamit arról beszélt, hogy Nyíregyházán hol, milyen ajtón és lépcsőn hova kell menni, és ahelyett, hogy végighallgatott volna, belém fojtotta a szót. Köszönöm, mondtam, és sajnálom, ha értelmes kérdésre nem tud értelmes választ adni, akkor ne folytassa. Én az ügymenetre vagyok kíváncsi, ha nem lett volna számára elég világos a kérdés. Ekkor megsértődött, és még valamit bőfögött, de ekkor már a sötét tájat figyeltem, és újra nem voltam ott, ahol épp voltam.

Kötetben megjelent Egy InterCytin címmel. In: Borbély Szilárd: Árnyképrajzoló. Kalligram, Pozsony, 2008. 46 – 64. o.